



UNIVERSITY  
OF TAMPERE

This document has been downloaded from  
TamPub – The Institutional Repository of University of Tampere

 *Publisher's version*

The permanent address of the publication is  
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201308141294>

Author(s):	Anttiroiko, Ari-Veikko
Title:	Yhteiskuntavastuu ja sen määrittelyprosessi
Main work:	Yhteiskuntavastuu : Näkökulmia yritysten ja julkisyhteisöjen yhteiskunnalliseen vastuuseen
Editor(s):	Järvinen, Raija
Year:	2004
Pages:	17-60
ISBN:	951-44-6032-4
Publisher:	Tampere University Press
Discipline:	Business and management
Item Type:	Article in Compiled Work
Language:	fi
URN:	URN:NBN:fi:uta-201308141294

All material supplied via TamPub is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorized user.

Ari-Veikko Anttiroiko

# YHTEISKUNTAVASTUU JA SEN MÄÄRITTELYPROSESSI

## Johdanto

### Yhteiskuntavastuu – haaste 2000-luvulle

Amerikkalaistutkijat Mokhiber ja Weisman<sup>1</sup> kirjoittavat, että vuosi 2002 tullaan muistamaan yhtiöiden tekemien rikosten vuotena. Uutiskynnyksiä ylittänyt julkinen kohu nousi erityisesti amerikkalaisen energiajätti Enronin konkurssin jälkimainingeissa. Analyytikot olivat antaneet konkurssin partaalle ajautuneen yhtiön osakkeille ostosuosituksia vuoden 2001 lopulla, vaikka sen todellinen tila olisi pitänyt olla nähtävissä jo paljon aiemmin. Toinen suuri ongelma syntyi siitä, että konkurssin myötä myös yrityksen eläkerahasto romahti ja työntekijät menettivät siten sen kautta kerätyt eläkkeet. Samainen tapaus merkitsi myös kirjanpidon ja ennen muuta tilintarkastuksen kriisiä, joka huipentui, kun suuri laskenta-alan konsulttiyhtiö Arthur

---

<sup>1</sup> Mokhiber & Weisman 2002.

Andersen tuhosi Enronin tilintarkastukseen liittyviä dokumentteja, joilla olisi ollut käyttöä Enronin konkurssiin liittyvissä virallisissa käsittelyprosesseissa. Muitakin tapauksia on toki noussut esiin lapsityövoiman käytöstä tilinpäätöstietojen vääristelyyn ja lähipiirikaupoihin. Ne ovat heikentäneet ennestäänkin haurasta luottamusta suuryritysten toimintatapoihin ja johtamiseen.

Laajimmillaan kritiikkiä on saanut koko maailmanjärjestelmää muovaava globalisaatio, jota on luonnehdittu vapaamarkkinaideologian ja sen rakenteiden ulottamiseksi kaikkialle maailmaan. Lisäksi länsimaisia yhteiskuntia on syytetty imperialististen rakenteiden ylläpitämisestä ja haluttomuudesta vaikuttavasti parantaa kehitysmaiden asemaa ja kehitysedellytyksiä. Vastavoimaksi vapaamarkkinaideologian laajenemiselle on noussut eri muotoja saanut kansalaisaktivismi. Esimerkiksi Greenpeace on tuonut globaalit ympäristökysymykset esiin räväkästi median kautta<sup>2</sup> ja Attac-liike syntyi Ranskassa 1990-luvun lopulla vastustamaan globaalin talousjärjestelmän epädemokraattisia ja eriarvoisuutta lisääviä piirteitä<sup>3</sup>. Kaiken kaikkiaan globaalit ongelmat ja uusia muotoja saanut kansalaisaktivismi ovat antaneet uutta pontta yhteiskuntavastuuta korostaville vaatimuksille.

Yhteiskuntavastuun ongelmiin on reagoitu monella tavalla. Varsinkin *monikansalliset yhtiöt* ovat täsmentäneet sosiaalisen ja eettisen vastuun periaatteitaan ja käyttäneet jopa miljoonia euroja luodakseen itsestään mielikuvaa vastuullisina ja ympäristöystävällisinä toimijoina. Yhteiskuntavastuuta on korostettu myös osana *yritys- ja ammattietiikkaa*, jota ovat edistäneet alan järjestöt ja verkostot. Vuonna 1992 perustettu Business for Social Responsibility (BSR) on esimerkki kansainvälisestä organisaatiosta, jonka tehtävänä on auttaa jäsenyrityksiään menestymään niin, että ne samalla kunnioittavat eettisiä arvoja, ihmisyyttä, yhteisöjä ja ympäristöä. Euroopassa samantyypp-

<sup>2</sup> Castells 1998, 118, 352.

<sup>3</sup> Meriläinen 2002.

pinen järjestö on yritysvetoinen vuonna 1996 perustettu CSR Europe -verkosto. Vastaavaa yhteistyötä tehdään mm. joukkotiedotuksen, lääketieteen, arkkitehtuurin ja insinööritieteiden sekä tietotekniikan alojen ammatillisten yhdistysten ja verkostojen piirissä.

Myös *julkinen sektori* on puuttunut vastuun ongelmiin yhä tiukemmin. Hyvänä esimerkkinä käy Yhdysvallat, jossa yritysten yhteiskuntavastuu on viime vuosien kuluessa kuulunut keskeisimpien sisäpoliittisten kysymysten joukkoon. Valkoinen talo nosti maaliskuussa 2002 agendalle kymmenen kohdan suunnitelman yritysten vastuun parantamiseksi ja amerikkalaisten osakkeenomistajien suojelemiseksi. Sen perustana on kolme periaatetta: tiedon täsmällisyys ja saatavuus, yritysjohdon vastuullisuus sekä tarkastuksen riippumattomuus<sup>4</sup>. Euroopassa mm. Euroopan komissio on julkaissut tästä teemasta vihreän kirjan *Promoting a European framework for Corporate Social Responsibility*<sup>5</sup>.

Yhteiskuntavastuun kysymykset ovat näkyneet jo pitkään eri muodoissaan myös *kansainvälisellä* tasolla. Keskeisinä foorumeina ovat toimineet erityisesti YK ja sen jäsenjärjestöt. Yhteiskuntavastuun teemaa on jo vuosia käsitelty eri muodoissaan myös OECD:n piirissä. Järjestö on esimerkiksi hyväksynyt erilliset ohjeet monikansallisille yrityksille<sup>6</sup>. Yksi arvovaltaisimmista kansainvälisistä avauksista lienee YK:n pääsihteeri Kofi Annanin Maailman talousfoorumissa 1999 esittämä the Global Compact -aloite. Hanke käynnistettiin YK:ssa vuoden 2000 kesäkuussa. Sen ajatuksena on kutsua yritysjohtajat mukaan kansainväliseen yhteistyöhön ja erityisesti antamaan panoksensa ihmisoikeuksiin, työelämään ja ympäristöasioihin liittyvien asioiden hoitamiseen<sup>7</sup>.

<sup>4</sup> White House 2003.

<sup>5</sup> Suom. Vihreä kirja yritysten sosiaalisen vastuun eurooppalaisten puitteiden edistämiseksi, ks. Euroopan komissio 2001.

<sup>6</sup> OECD 2000.

<sup>7</sup> The Global Compact 2003.

## Yhteiskuntavastuu tutkimuskohteena

Vaikka yhteiskuntavastuuta sivuavista kysymyksistä on kirjoitettu ja keskusteltu paljon eri foorumeilla, nimenomaan ”vastuun” käsitteellistämistä ajatellen tämä keskustelu ei ole ollut kovin täsmällistä tai selkeää<sup>8</sup>. Jopa yritysten yhteiskuntavastuu, joka lieenee kaikkein monipuolisin ja laajin vastuudiskurssi, on jäänyt epämääräiseksi ja pinnalliseksi, vaikka se on jo pitkään kuulunut tärkeiden kansainvälisten keskusteluteemojen joukkoon<sup>9</sup>.

Yleisellä yhteiskunnallisella ja käsitteellisellä tasolla yhteiskuntavastuun kysymykset ovat nousseet esiin *filosofian* (lähinnä moraali- ja yhteiskuntafilosofian) sekä *tieteentutkimuksen* piirissä. Yhteiskuntateoreettisina ja osin empiirisinäkin kysymyksiä niistä on käsitelty *sosiologian* piirissä ennen muuta aikalaisanalyysien sekä postmodernia ja riskiyhteiskuntaa koskevien diskurssien yhteydessä. Tuoreet yhteiskuntatieteelliset näkökulmat yhteiskuntavastuun kysymyksiin ovat pyörineet mm. postmodernia kulttuuria, globalisaatiota, tietoyhteiskuntaa sekä uusia hallinnan (governance) ja yhteisöelämän muotoja koskevan keskustelun ympärillä. *Kansainvälisen politiikan* ja kehitysmatutkimuksen piirissä varsinkin globaalin vastuun kysymykset ovat olleet näkyvästi esillä. Yhteiskuntavastuuta koskevan keskustelun ytimeen kuuluu ymmärrettävistä syistä *yrityksen taloustiede*. Sen ja moraalifilosofian leikkaukseen sijoittuva yritys-

<sup>8</sup> Yhteiskuntavastuun vastuu-ulottuvuutta käsitellään yleensä maininnallisesti jonkin muun teeman sivujuonteena. Tällaisia yleisiä yhteiskuntavastuuta kehystäviä teemoja ovat erityisesti riskiyhteiskunta ja globalisaatio sekä kehitysmaiden ongelmat. Yksi vastuun uusia ulottuvuuksia käsitteleviä suomalaisia teoksia on af Hällström & Raunistola 1998. Siinä asiaa tarkastellaan globaalin etiikan kannalta. Toinen vastuuteemaa Suomen kansainvälisen roolin kautta jäsentävä julkaisu on Rooman klubin Suomen komitean toimesta julkaistu *Kansainvälinen vastuumme* (1995).

<sup>9</sup> Yksi harvoja nimenomaan yritysten yhteiskuntavastuuseen keskittyviä suomalaisia julkaisuja on Könnölä & Rinne 2001. Yritysetiikkaa käsitteleviä teoksia on niin meillä kuin kansainvälisestikin tarjolla huomattavasti enemmän.

etiikka muodostaa käynnissä olevan keskustelun kannalta keskeisen tutkimusalan, minkä lisäksi tätä teemaa on käsitelty mm. yrityksen hallinnon ja markkinoinnin piirissä. Tältä osin on syytä muistaa, että vaikka yrityksen taloustiede on yhteiskuntavastuun tutkimisen kannalta tärkeä oppiala, sen piirissä niin yritysetiikan kuin yritysten yhteiskunnallisen vastuunkin tutkimus on jäänyt varsin vähäiseksi. Vastaavia professionaalisesti yhteiskuntavastuuta lähestyviä oppialoja ovat mm. kasvatustiede, lääke- ja hoitotiede, sosiaalipolitiikka ja sosiaalityö, ympäristöpolitiikka sekä tiedotusoppi.

Tässä artikkelissa 'yhteiskuntavastuuta' lähestytään institutio-  
nalistisesti painottuneesta yhteiskuntateoreettisesta näkökulmasta. Aluksi tarkastellaan yhteiskuntavastuun määrittämisperustoja, minkä jälkeen käsitellään yksityiskohtaisemmin yhteiskuntavastuun ulottuvuuksia lähinnä yrityksiä koskevan keskustelun valossa. Artikkelin loppuosassa hahmotellaan yhteiskuntavastuun määrittelyprosessia erityisesti toimijoiden roolien ja po. määrittelyprosessin vaiheiden kannalta.

## Yhteiskuntavastuun määrittämisperustat

Yhteiskunnalliset vastuusuhteet muodostavat monimutkaisen ja monella tavalla hyvin hajanaisen kokonaisuuden. Yhteiskuntavastuuta on jo sen vuoksi hankala käsitteellistää. Seuraavassa pohditaan lyhyesti yhteiskuntavastuun käsitteen luonnetta. Sen jälkeen hahmotetaan tämän vastuun määrittämisen sosiaaliantologista perustaa. Tämä perusta määrittelee sen, mihin vastuun määrittäminen ankkuroidaan, ts. mikä on se legitiimi perusta, jonka varassa voidaan yleensäkin tehdä yhteiskuntavastuuta koskevia määrittäyksiä. Toinen vastuun rajoja määrittelevä tekijä on ideologia eli yhteiskunnallisesti määräytynyt

uskomus- ja arvojärjestelmä, joka pyrkii jäsentämään yksilön roolia yhteiskunnassa sekä yhteisöelämän kehittämisen perusteita ja suunnata. Lopuksi pohditaan lyhyesti sitä, miten organisaation tehtävät suhteutuvat vastuumäärityksen ontologisiin ja ideologisiin perustoihin.

## Yhteiskuntavastuun käsitteen luonne

*Yhteiskuntavastuu* voidaan alustavasti määritellä toimijan vastuuna yhteiskunnalle eli vastuuna sille yleiselle sosiaaliselle viitetaustalle, jonka se jakaa muiden toimijoiden kanssa. Vastuu on lähtökohtaisesti normatiivinen sosiaalinen konstruktio. Sen käsitteellistäminen edellyttää relationaalisia ja kontekstuaalisia määrittäyksiä, ts. vastuu on jonkun tahon määrätynlaista vastuuta jollekin toiselle taholle jonkin asian tai sisällön suhteen.

Yhteiskuntavastuun käsitteen sisällön ja alan määrittäminen on teoreettisesti ongelmallista, sillä yhteiskuntavastuu ja muiden vastuiden välisen rajan vetäminen ei ole mitenkään yksiselitteistä. Tällaista rajaa kuitenkin tarvitaan, jotta yhteiskuntavastuun käsite säilyttää erottelukykyisyytensä ja mielekkyytensä. Kaksi perusvaihtoehtoa on määritellä yhteiskuntavastuu joko sisällön tai laadullisen ulottuvuuden kautta. Vaikka yhteiskuntavastuun *sisältöä* voidaan hahmottaa esimerkiksi jäljempänä esitettävän kuuden kohdan sisältöaluejäsennyksen muodossa, yhteiskuntavastuun voidaan katsoa olevan kaikkeen sosiaaliseen toimintaan liittyvä *laadullinen* ulottuvuus. Kaikki sellaiset vastuun ulottuvuudet, joilla on yhteiskunnallinen luonne, kuuluvat siten yhteiskuntavastuun käsitteen piiriin, olipa niiden konkreettisuus- ja sitovuusaste mikä tahansa. Tältä kannalta yhteiskunnalliseksi määrittäytyvät sellaiset vastuut, joiden määrittelyssä ja siihen liittyvässä argumentaatiossa yhteiskunnallisella ulottuvuudella on keskeinen merkitys.

Todettakoon vielä tarkennuksena, että yhteiskuntavastuu on käsitteellisesti eri asia kuin esimerkiksi toimijoiden välinen sopimusoikeudellinen vastuu tai vaikkapa kansalaisjärjestöjen suuryrityksiin kohdistamat vastuuvaatimukset. Yhteiskuntavastuussa on kyse yleisen tason yhteiskunnalliseksi määriteltävissä olevasta vastuusta, jonka perustana ovat yhteinen yhteiskunnallinen tai globaali viitetausta, yhteisöelämän perimmäiset arvot ja käytännöt sekä sosiaalisen elämän keskeiset olosuhdetekijät. Näin ollen *yhteiskuntavastuu kytkeytyy nimenomaan inhimillisen ja sosiaalisen elämän materiaaliin ehtoihin ja arvoperustaan*. Tästä syystä myös yhteiskuntavastuuta koskeva määrittely ankkuroituu yhteiskuntaelämän reunaehtoihin ja arvoperustaan, vaikka sen käytännön toteuttaminen onkin usein nimenomaan ”sosiaalteknologinen” tai hallinnan ja kontrollin keinoihin liittyvä kysymys.

Seuraavassa pohditaan tällaisen vastuun määrittämisen perustaa ja vastuun määrittelemisen ideologisia lähtökohtia.

## Vastuumäärittelyn ontologiset perustat

Yhteiskuntavastuu on jonkin tahon sellaista vastuuta yhteisölle tai jollekin määritellylle taholle, jolla voidaan katsoa olevan yhteiskunnallista merkitystä. Yleisesti keskustelussa esillä olleita vastuun muotoja ovat mm. oikeudellinen, kollektiivinen ja moraalinen vastuu<sup>10</sup>. Nämä kolme vastuun muotoa johdattavat itse asiassa niihin perustoihin, joiden varassa yhteiskuntavastuu voidaan määritellä. Näin ollen tätä määrittelyä voidaan lähestyä sosiaaliontologisessa mielessä yhteisölliseltä, tekniseltä ja moraaliselta kannalta.

*Yhteisöllinen vastuumäärittely.* Yhteisöllinen vastuumäärittely on siinä mielessä luonteeltaan konventionaalinen, että sen mukaan yhtei-

<sup>10</sup> Vrt. Reading 1977, 178.



sössä vallitsevat perinteet, tavat, tottumukset ja uskomukset määrittävät sellaisenaan vastuun perustan. Vastuun määrittäminen perusta on tällöin se, miten yhteisön jäsenet yleensä suhtautuvat vastuukysymyksiin tai mitä pidetään yhteisöllisesti hyväksyttävänä. Yhteiskunnan modernisoituminen on merkinnyt käytännössä sitä, että yhteisöllisesti määräytyneet vastuut ovat pitkälti korvautuneet teknisillä määrittelyperusteilla.

*Tekninen vastuumäärittely.* Puhtaasti teknisessä mielessä vastuun määrittäminen viittaa sen määrittämiseen, kenellä tai millä taholla on vallitsevien muodollisten määrittelyperusteiden tai normien perusteella katsottava olevan vastuu tietyistä teosta tai tapahtumasta. Usein tällainen tarkastelu kytkeytyy joko taloudelliseen tai oikeudelliseen vastuun määrittämiseen. Modernin yhteiskunnan yksi tunnusmerkki on asioiden 'tekninen' määrittäminen. Siinä mielessä tämä vastuumäärittäminen perusta heijastaa parhaiten modernin yhteiskunnan toiminnallista logiikkaa ja sen vastuu-, riski- ja vakuutusdiskursseja.

*Moraalinen vastuumäärittely.* Vastuukysymyksiä käsitellään usein ymmärrettävistä syistä nimenomaan moraaliselta kannalta. Kysymys on sen arvioimisesta, mikä on oikein ja väärin tai hyvää ja pahaa. Tällöin vastuun määrittäminen yhdistyy kysymykseen teon moraalista luonteesta ja tekijän moraalista. Filosofisessa mielessä kyse on ennemminkin toimijan tarkoituksiperistä kuin itse teosta tai sen luonteesta<sup>11</sup>.

Modernissa yhteiskunnassa yhteiskuntavastuun määrittely ei rakennu yhden perustan varaan, vaan se syntyy yhteisöllisen, teknisen ja moraalisen tarkastelun yhdistelmänä. *Yhteisöllisyys* muodostaa määrittelyn yleisen sosiaalisen kehyksen, *tekniset normit* muodostavat vastuun määrittelyn modernit välineet ja *moraalinen* arviointi tuo vastuun sisällölliseen punnitsemiseen aidon moraalifilosofisen eli eettisen perustan. Käytännössä kuitenkin yhteisöllinen määrittely

<sup>11</sup> French 1984, 7.

on kaiken yhteiskuntavastuun määrittämisen historiallinen perusta ja toisaalta tekninen vastuumäärittely on tunnusomaista nimenomaan modernille yhteiskunnalle.

## Moraalisen vastuun erityisluonne

Moraalinen tai eettinen *vastuu* on sen määrittämistä, onko tietty toimija moraalisesti vastuussa sellaisesta tekemästään teosta, jota voidaan pitää moraalisesti tuomittavana tai epäeettisenä. Velasquez<sup>12</sup> määrittää yksilön *moraalisen vastuun* seuraavasti. Henkilö on moraalisesti vastuussa vain sellaisesta teosta ja sen seurauksista, jonka (a) henkilö suoritti tietoisena ja vapaaehtoisesti ja jonka tekeminen oli moraalisesti väärin, tai jonka (b) henkilö jättää tietoisena ja vapaaehtoisesti suorittamatta ja jonka tekemättä jättäminen oli moraalisesti väärin.

Kaksi erityisehtoa vähentää aina moraalista vastuuta: tietämättömyys ja kyvyttömyys. *Tietämättömyys* voi koskea teon ja sen seurausten kannalta relevantteja tosiseikkoja tai itse moraalisen arvioinnin edellytyksenä olevia moraalisia periaatteita. *Kyvyttömyys* voi puolestaan olla tulosta joko toimijan sisäisestä (psykykkisestä) kyvyttömyydestä tai se voi johtua toimintamahdollisuuksia rajoittavista ulkoisista olosuhteista.<sup>13</sup>

Vastaavanlainen vastuullisuuden luonnetta määrittävä asetelma liittyy formaaliin ja materiaaliseen vastuuseen. Henkilö on formaalisesti eli *muodollisesti* tuottamassa moraalisesti paheksuttavaa toimintaa jos (a) hän tietoisena ja vapaaehtoisesti osallistuu epämoraaliseen toimintaan tai auttaa muita sen aikaansaamisessa ja jos (b) hän täysin hyväksyy ja haluaa kyseisen toiminnan toteutuvan. Sitä vastoin hen-

<sup>12</sup> Velasquez 1982, 28.

<sup>13</sup> Velasquez 1982, 28–29.

kilö tuottaa moraalisesti tuomittavaa toimintaa *materiaalisesti* jos hän syyllistyy edellä mainittuun (a-kohta) tietämättään, pakotettuna tai ilman että haluaisi tehdä niin eli toimii esimerkiksi painostuksen alaisena.<sup>14</sup> Näin ollen vaikka tietämättömyys ja kyvyttömyys vähentävät moraalista vastuutamme tai voivat poistaa sen kokonaan, voimme silti olla materiaalisesti tuottamassa moraalisesti tuomittavaa toimintaa. Modernin yhteiskunnan järjestelmiä ja instituutioita ajatellen tämä näkökohta on tärkeä. Usein joudumme pohtimaan omaa moraalista orientaatiotamme juuri siinä valossa, miten toimintaamme mahdollistavat instituutiot ratkaisuihimme reagoivat. Tietty organisaatio voi esimerkiksi palkita eettisesti kyseenalaista toimintaa tai sanktioida kypsiin eettisiin perusteisiin nojaavaa toimintaa. Saattaa myös olla, että oikeusjärjestys tai yleisesti hyväksytyt toimintaperiaatteet edellyttävät yksittäistapauksessa sellaista menettelyä, joka joidenkin osallisina olevien toimijoiden ymmärryksen mukaan ei ole eettisesti oikein. Tällaisissa konfliktitilanteissa vastuun 'tekninen' määrittäminen on yleensä aina etusijalla, sillä se nojaa institutionalisoituihin käytäntöihin. Moraalista oikeutusta tekniset normit eivät luonnollisestikaan automaattisesti synnytä.

## Vastuukonseptien ideologiset lähtökohdat

Yhteiskuntavastuun ideologiset perustat liittyvät nykykeskustelussa erityisesti yritystoimintaan, joten tässäkin on mielekästä painottaa po. näkökulmaa. Samalla on syytä muistaa, että ne sopivat pääosin myös muiden organisaatiotyyppien yhteiskuntavastuiden ideologisten perustojen tarkasteluun.

Yritysten yhteiskuntavastuun *ultraliberalistinen minimimäärittely* lähtee Milton Friedmania mukaillen siitä, että yritystoiminnan yh-

<sup>14</sup> Velasquez 1982, 30.

teiskunnallinen vastuu on voittojen lisääminen tai tehokas taloudellinen toiminta<sup>15</sup>. Toisaalta yhä yleisemmin tunnustetaan se tosiseikka, että yritys on oikeudellinen, poliittinen, sosiaalinen ja taloudellinen instituutio, jolloin myös sen vastuuta tulee tarkastella muistakin kuin taloudellisista lähtökohdista käsin. Näin ollen yrityksen taloudellista toimintaa, jonka päätarkoitus on tuottaa voittoja yrityksen omistajille, ei voida pitää yrityksen yhteiskuntavastuun ainoana tai välttämättä edes pääasiallisena sisältönä<sup>16</sup>.

Jos yritysten taloudellisen tehtävän hoitaminen ei muodosta tyydyttävää tulkintaa yhteiskuntavastuun sisällöstä ja alasta, on tietysti haettava mielekkäitä laajentavia näkökulmia. Näistä ensimmäisenä tulee vastaan yrityksen oikeudellinen ulottuvuus. Itse asiassa edellä mainittuun yhteiskuntavastuun minimiteoriaan liitetään yleensä *normien noudattamisperiaate*, jonka mukaan yrityksen tulee taloudellisessa toiminnassaan noudattaa sosiaalisesti hyväksyttyjä (lähinnä oikeudellisia) normeja. Tämä näkökanta kiinnittää huomiota niihin institutionaalsiin keinoihin tai strategioihin, joilla minimitason yhteiskuntavastuu voidaan käytännössä toteuttaa. Kuten sanottu, tämäkin tulkinta myötäilee yhteiskuntavastuun minimiteoriaa.<sup>17</sup>

Monet tutkijat kritisoiivat tällaista normien noudattamisen näkökulmaa. Heidän pyrkimyksensä on syventää kyseistä vastuukäsitystä siten, että se koskee myös sellaista käyttäytymistä ja toimintaa, joka ylittää puhtaasti rationaalisen ja itseintressin motivoiman normien noudattamisen. Erityisen tärkeäksi tältä kannalta muodostuvat yritystoiminnan yhteiskunnalliset vaikutukset ja niihin liittyvä moraalinen arviointi.<sup>18</sup> Tällaiset syventävät ja laajentavat näkökulmat perustuvat kahteen päätyyppiin: eräänlaiseen moderniin systeemi-

<sup>15</sup> Wedderburn 1984, 9.

<sup>16</sup> Mashaw 1984, 55–56.

<sup>17</sup> Mashaw 1984, 56; ks. myös Sillanpää 1990.

<sup>18</sup> Mashaw 1984, 56.

ajatteluun tai vaihtoehtoisesti radikaaleihin yhteiskunta- ja moraalifilosofisiin lähtökohtiin.

*Moderniin järjestelmäajatteluun* perustuvan yhteiskuntavastuukäsityksen mukaan yritykset muodostavat elimellisen osan yhteiskunnan kokonaisuudesta, jolloin ne nähdään kokonaisjärjestelmän ehdoilla toimivina osajärjestelminä. Tällöin niiden vastuutakaan ei voida määritellä pelkästään niiden kapea-alaisista intresseistä nousevan päätehtävän pohjalta. Tärkeänä lisänä on otettava huomioon yrityksen toiminnan legitimitetti eli oikeutus tai yleinen hyväksyntä, joka puolestaan kytkeytyy siihen, miten yritys vaikuttaa yhteiskunnan kokonaisuuteen. Yhteiskuntavastuu määrittyy siten sellaiseksi yrityksen toiminnaksi, joka ei tähtää välittömään taloudelliseen voittoon, vaan jossa otetaan huomioon yhteiskunnan ja eri sidosryhmien kokonaisuus ja hyvinvointi.

*Radikaali yhteiskuntavastuukonsepti* pohjautuu eettiseen imperatiiviin eli ajatukseen, että moraalilla on yrityksen olemassaolon ja toiminnan luontainen ja myös perustava osatekijä. Vastuullinen yritys painottaa moraalisia periaatteita ja niiden strategioita ja toimintatapoja ohjaavaa vaikutusta.<sup>19</sup> Tämän suuntauksen ideologisesti ”lievempää”, moraaliseen valvutuneisuuteen pohjautuvaa vastuukonseptia voidaan luonnehtia *sosiaaliliberalistiseksi* tai sosiaalidemokraattiseksi painotuksista riippuen. Sen lähtökohtana ovat markkinatalousjärjestelmä, institutionalisoitu solidaarisuus ja demokraattisesti toimivaan hyvinvointiyhteiskuntaan sovitettujen yritystoiminnan periaatteet ja käytännöt. Sitä vastoin radikaalimmassa *kommunitaristisessa* lähestymistavassa yhteiskuntavastuun idea ulotetaan osallisuuden, paikallisuuden ja kollektiivisuuden vahvistamiseen yhtiö- ja toimintamuotojen valintaa (esim. paikallisen osuustoiminnan suosiminen) ja yritysten kollektiivista kehittämisvastuuta myöten.

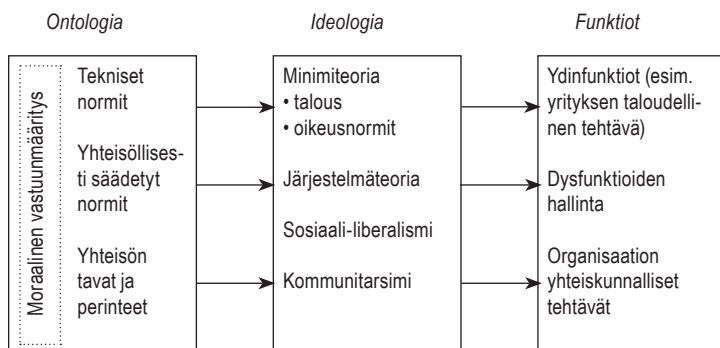
<sup>19</sup> Vrt. Sillanpää 1990.

## Organisaation tehtävien yhteys vastuun määrittämisperustoihin

Yhteiskuntavastuun käsitteellinen selkiyttäminen edellyttää sen suhteuttamista organisaatioiden ”vaikutusten” kahteen ulottuvuuteen. Yhtäältä yhteiskuntavastuun voidaan ajatella osoittavan organisaation varsinaisiin *funktioihin*, jolloin huomio kiinnittyy esimerkiksi yrityksen taloudelliseen tehtävään, kuntien poliittiseen, viranomais-, palvelu- ja kehittämistehtävään tai valtion taloudellisiin tehtäviin, joita ovat stabilointi-, allokointi- ja redistribuutiotehtävät. Tämä on yhteiskuntavastuun ”funktionaalinen” puoli. Toisaalta yhteiskuntavastuulla tarkoitetaan edellistä useammin vastuutahon aikaansaamia, eri sidosryhmiin tai yhteiskuntaan kohdistuneita negatiivisia vaikutuksia. Tällöin vastuu määrittyy organisaation aiheuttamien negatiivisten ulkoisvaikutusten tai *dysfunktioiden* kautta.

Yhteiskuntavastuun käsitteen laajuuden kannalta tällä erotteulla on itse asiassa suuri merkitys, sillä yhteiskuntavastuu nousee käytännön tasolla esiin lähinnä dysfunktioiden kautta, kun taas minimalistisen yhteiskuntavastuuteorian lähtökohtana ovat nimenomaan organisaation perusfunktiot. Kun tämä funktioihin perustuva ulottuvuus yhdistetään sosiaaliantologiseen perustaan ja ideologisiin lähtökohtiin, saadaan kuvion 1 osoittama, suuntaa-antava käsitteellinen kenttä.

Kuvio 1 osoittaa yhteiskuntavastuun perusteiden määrittelyyn liittyviä yleisiä yhteyksiä organisaation tehtävän, ideologian ja sosiaaliantologisen perustan välillä. Kyse on lähinnä ideaalityypeistä. Lähtökohtana on ajatus, että *minimiteoria* lähestyy vastuukysymyksiä lähtökohtaisesti organisaation perusfunktioiden kautta ja määrittää vastuun lähinnä teknisenä kysymyksenä. *Järjestelmäteoria* tai yleensä järjestelmäajatteluun nojautuva ajattelutapa tähdentää perusfunktioiden rinnalla dysfunktioiden hallinnan tarpeellisuutta,



Kuvio 1. Organisaation yhteiskuntavastuun perustat

joita tarkastellaan kokonaisjärjestelmän (yhteiskunnan) toimivuuden kannalta. Siinäkin lähtökohtana ovat tekniset normit, mutta niiden määrittely perustuu minimiteoriasta poiketen selvemmin julkisen sektorin vahvaan rooliin ja myös laajaan demokratiakäsitykseen. Tällä lähestymistavalla on yhtymäkohtia myös sosiaaliliberalistiseen vastuukonseptiin. Tässä tarkastelussa 'yhteisöllisin' yhteiskuntavastuun määrittämistapa perustuu *kommunitarismiin* eli eräänlaiseen yhteisöllisyysajatteluun, jossa kaikille organisaatioille asetetaan selviä sosiaalisia tehtäviä niiden päätehtävän täydennykseksi. Siinä yhteiskuntavastuun määrittämisen perustana ovat pienyhteisöt ja niissä vallitsevat perinteet, käytännöt ja arvot.

*Moraalinen vastuunmääritys* on tässä jäsennyksessä eräänlainen täydentävä perusta, joka liittyy sekä tekniseen että yhteisölliseen määrittämisperustaan. Minimiteoria tarjoaa moraalille arvioinnille kenties kaikkein kapeimman kehyksen, mutta samalla moraalinen vastuunmääritys on läsnä kaikissa niissä organisaatiokohtaisissa ratkaisuissa, joita minimivastuun puitteissa tehdään. Tekninen vastuunmääritys tapahtuu sekin tietyn moraalisen viitekehyksen puitteissa, vaikka samalla itse tekniset ja usein hyvin pitkälle professionalisoituneet määrittäytävät eivät muodosta kaikkein otollisinta maaperää mo-

raalisesti motivoituille ratkaisuille. Teoreettisessa mielessä enemmän tilaa moraalisille pohdintoille tarjoaa järjestelmäajatteluun pohjautuva vastuukonsepti, jota tosin ehdollistavat markkinatalousjärjestelmän, taloudellisen tehokkuuden ja yksilöllistymisen imperatiivit. Sen ”moraali” on eriytyneen ja institutionalisoituneen yhteiskunnan institutionalisoitua moraalialue, joka perusteita on vaikea avata yhteiskunnallisten järjestelmien toimintalogiikan ja vallitsevien valtarakenteiden vuoksi. Kaikkein avoimimmin ”moraalinen” lähtökohta yhteiskuntavastuulle muodostuu kommunitarismin viitekehyksessä, koska se asettaa organisaatioille suoria yhteisöä ja yhteiskuntaa palvelevia ja hyvinvointia lisääviä tehtäviä. Toisaalta tällainen järjestelmä ei mitenkään väistämättä ole sen moraalisempi kuin muutaakaan, sillä se voi perustua pelkästään perinteiden kunnioittamiseen ja yhteisön olemassa oleviin tapoihin ilman erityistä moraalista pohdintaa.

Edellä todetun perusteella ”moraalinen vastuunmääritys” on kuviossa 1 asetettu ikään kuin kaikkiin ideologioihin ja perustoihin liittyväksi ulottuvuudeksi, joka tuo kuhunkin vastuukonseptiin oman moraalisen lisänsä mutta on samalla kunkin ideologian ja järjestelmän ehdollistama. Teoreettisesti ”moraali” voidaan nähdä tietysti myös itsenäisenä perustana teknisen ja yhteisöllisen määrittelyn rinnalla, siis eräänlaisena *ideaalisena* yhteiskuntavastuun määrittämisperustana, mutta tässä tarkastelussa moraalinen pohdinta ja arviointi on haluttu liittää konkreettisesti erityyppisiin ideologisiin lähtökohtiin. Lisäksi voidaan ajatella, että jokaisen vastuukonseptin perustana on aina jonkinlainen moraalialue tai eettinen koodisto, joka puolestaan kytkeytyy ideologiseen perustaan ja yhteiskuntavastuun ideaan. *Olennaista tiukasti moraalialueen varaan rakentuvassa ideaalisessa tai metatason perustassa on se, että se pystyy ylittämään sitä ehdollistavat institutionaaliset ja muut tekijät ja lähestymään yhteiskuntavastuun kysymyksiä puhtaasti moraalialueelta kannalta.* Tällainen moraalialueen reflektio on mahdollista kaikissa konteksteissa, joten moraalialue omaa



vastuun määrittäisperustaa kuvaavana kategoriana laadullisen erityisluonteen.

## Yrityksen yhteiskuntavastuun ulottuvuuksia

Kaikki yksilöt, organisaatiot ja yhteisöt joutuvat kantamaan yhteiskuntavastuuta. Yritystoiminnan osalta Panula<sup>20</sup> on ilmaissut tämän asian siten, että yritysten yhteiskuntavastuu (engl. *corporate responsibility* tai *corporate social responsibility*) on osa laajaa yhteiskuntasopimusta eli osa sitä yhteiskunnallista kudelmaa, johon yritystoimintaa harjoittavat taloudelliset yksiköt kuuluvat.

Koska yritykset ovat modernin vastuudiskurssin keskeisimpiä kohteita, niiden yhteiskuntavastuun käsittely pystyy tarjoamaan kaikkein pisimmälle kehiteltyjä käsitteellisiä jäsennyksiä. Jo senkin vuoksi tässä artikkelissa käsiteltävää teemaa on perusteltua tarkentaa yrityksiä koskevan vastuudiskurssin pohjalta.

## Kaksi näkökulmaa yrityksen yhteiskuntavastuuseen

Se, että *yritykset* ovat vallitsevan vastuudiskurssin tärkeimpiä kohteita, heijastelee organisoidun voittoa tavoittelevan toiminnan erityisluonnetta ja sen eriytymistä yhteiskunnan muista osajärjestelmistä. Pontta tälle keskustelulle ovat antaneet ne monet käytännön tapaukset, joissa asukkaiden, kuluttajien, älymystön tai julkisen vallan näkemykset tai intressit ovat ristiriidassa yrityselämässä ilmenneiden käytäntöjen tai orientaatioiden kanssa. Yhteiskunnallisia jännitteitä

---

<sup>20</sup> Panula 1999, 170.

syntyy jo sen vuoksi, että tehokkaasti toimivat yritykset vaikuttavat paikallisyhteisöjen elinkeinoelämään ja joissain tapauksissa murentavat pohjaa perinteisiltä elinkeinoilta ja elämänmuodoilta<sup>21</sup>. Yritysten vastuun korostamiseen lienevät vaikuttaneet myös ideologiset tekijät ja vuosikymmenien myötä saadut kokemukset varsinkin monikansallisista yrityksistä, jotka eivät ole kantaneet ihmisyyteen, ympäristöön ja yhteiskuntaan liittyvää vastuutaan.

Könnölä ja Rinne (2001) ovat määritelleet yrityksen yhteiskunnallisen vastuun siten, että sillä tarkoitetaan ”taloustieteellistä ja liikkeenjohdollista lähestymistapaa yritykseen, joka nähdään osana yhteiskuntaa”. Heidän vastuukonseptinsa on selvästi yritysvetoinen. Se painottaa vahvasti liiketoimintanäkökulmaa ja sen yhteiskuntalottuvuutta tarkastellaan nimenomaan sidosryhmien kautta. Tämä näkyy Könnölän ja Rinteen mallin kahdessa perusoletuksessa: (1) yrityksen toiminnan on oltava tuloksellista ja kannattavaa ja (2) yrityksen on ansaittava asemansa ”kansalaisena” eli osana yhteiskuntaa, mikä konkretisoituu sidosryhmäsuhteissa.<sup>22</sup>

<sup>21</sup> French 1984.

<sup>22</sup> Erikoiseksi Könnölän ja Rinteen konseptin tekee yritysetiikan selkeä erottaminen yritysten vastuullisuuden käsitteestä. Heidän mukaansa *yritysetiikka* koskee oikean ja väärän määrittämistä ja se kytkeytyy yrityksen ja sen piirissä toimivien sisäisten sidosryhmien arvoihin, kun taas *yritysten vastuullisuuden* käsite kuvaa liiketoimintaa eikä etiikkaa. Vastuullisessa liiketoiminnassa tulkitaan siten sisäisten sidosryhmien sijaan ulkoisilta sidosryhmillä tulevia viestejä ja niiden vaikutuksia yrityksen toimintoihin. (Könnölä & Rinne 2001, 17–18.) Pyrkimys tämän uuden käsitteentän selkiyttämiseen on oikeansuuntainen, mutta Könnölän ja Rinteen ratkaisu ei ole käsitteellisesti paras mahdollinen. Etiikka liittyy kaikkeen inhimilliseen toimintaan. Näin ollen myöskään yrityksen vastuullisuutta ei voida käsitellä siten, että vapauduttaisiin tämän vastuullisuuden määrittämiseen liittyvistä eettisistä kysymyksistä. Tällainen jako ei siis ole käsitteellisesti mielekäs. Könnölän ja Rinteen konsepti olisi kestävämpi, jos yritysetiikka nähtäisiin yksinkertaisesti vastuukysymyksiä määrittävänä moraalisenä perustana. Tämä perusta vaikuttaa puolestaan niihin reunaehtoihin, jotka määrittävät yritysten liiketoiminnan ja sidosryhmäsuhteiden kautta tarkasteltavia yhteiskunnallisia vastuita.

Hieman edellistä muistuttavan lähtökohdan asian tarkastelulle tarjoaa Euroopan komission (2002) tiedonanto. Siinä *yri­tysten yhteiskuntavastuu* määritellään käsitteeksi, jossa ”yritykset yhdistävät vapaaehtoisesti sosiaaliset ja ekologiset näkökohdat liiketoimintaansa ja vuorovaikutukseensa sidosryhmiensä kanssa.” Yrityksen tärkeimpänä tehtävänä on lähtökohtaisesti luoda lisäarvoa tuottamalla yhteiskunnan tarvitsemia hyödykkeitä ja tuottaa voittoa omistajilleen. Toisaalta yhteiskunnan kehittyessä yritystoiminnan arvoihin ja käytäntöihin kohdistuu uusia yhteiskuntavastuun rajoja muuttavia vaateita. Varsinkin monikansallisilla yrityksillä on tarve osoittaa, että niiden toiminta on vastuullista ja että ne kunnioittavat ihmisoikeuksia ja ottavat huomioon kestävä­n kehityksen periaatteet.

Euroopan komission<sup>23</sup> tiedonannossa yhteiskuntavastuun tärkeim­miksi piirteiksi todetaan seuraavat:

- yhteiskuntavastuu on sellaista yritysten *vapaaehtoista* toimintaa, joka ylittää *oikeudelliset* vaatimukset ja jonka myös yritys näkee pitkän aikavälin *etujensa* mukaiseksi.
- yhteiskuntavastuu liittyy olennaisesti *kestävään kehitykseen*: yritysten on otettava huomioon toimintansa taloudelliset, yhteiskunnalliset ja ekologiset vaikutukset.
- yhteiskuntavastuu ei ole harkinnanvarainen lisä yrityksen perustoimintoihin vaan *tapa*, jolla yrityksiä johdetaan ja hallinnoidaan.

Edellä esitetyt Euroopan komission luonnehdinnat korostavat vapaaehtoisuutta, sidosryhmänäkökulmaa ja yritysten omia intressejä. Tätä voisi kutsua *yrittyskeskeiseksi* näkökulmaksi. Perusvaihtoehtona sille on *yhteiskuntakeskeinen* näkökulma, jolloin yritysten yhteiskuntavastuuta ei nähdä yritysten vapaaehtoiseksi ja itseintressin mää-

---

<sup>23</sup> Euroopan komissio 2002.

rittämäksi vastuunkantamiseksi, vaan pikemminkin koko yhteiskunnallisen toimijakentän pyrkimykseksi ratkaista yrityselämään liittyviä sosiaalisia jännitteitä ja ristiriitoja. Taustaa tämän kysymyksen arvioinnille tarjoaa edellä esitetty keskustelu vastuumäärittelyn ideologisista perustoista. Samalla joudutaan ottamaan kantaa myös yhteiskuntavastuun määrittäjään ja määrittelyprosessiin. Suppea yritysvetoinen määrittely jättää vastuun viime kädessä yritykselle ja näkee vastuumäärittelyn yrityksen sisäisenä prosessina, kun taas laajempi kontekstuaalinen näkökulma perustuu ajatukseen, että yhteiskuntavastuuta ei määritä pelkästään yksittäinen yritys, vaan se määrittyy monimuotoisessa yhteiskunnallisessa prosessissa. Jäljempänä hahmoteltava yhteiskuntavastuun määrittelyprosessi perustuu juuri tällaiseen kontekstuaaliseen näkökulmaan.

## Yhteiskuntavastuun kerrokset

Yhteiskuntavastuun kerroksia tai tasoja määritellään yleensä moraalisen kypsyiden pohjalta. Tällaiset jäsenyykset muodostavat jatkumon moraalittomasta tai epämoraalisesta toiminnasta kypsään moraalisesti motivoituun toimintaan. Tätä keskustelua on käyty nimenomaan moraalista vastuumäärittystä valottavan *yritysetiikan* piirissä. Esimerkiksi Reidenbachin ja Robinin jäsenyyksessä yritystoiminnan moraalisten tasojen kuvaukseen kuuluu epämoraalinen, laillinen, reaktiivinen, viriävä moraalinen ja moraalinen taso<sup>24</sup>. Carrollin vastaava tasokuvaus jäsentää yritystoiminnan yhteiskunnallisen vastuun neljään kerrokseen seuraavasti<sup>25</sup>:

<sup>24</sup> Panula 1999, 171.

<sup>25</sup> Panula 1999, 171.

- 1) *Taloudellinen* vastuu ankkuroituu kannattavaan taloudelliseen toimintaan, joka muodostaa lähtökohdan myös yrityksen muille yhteiskuntavastuille.
- 2) *Oikeudellinen* vastuu merkitsee sitä, että yritystoiminnassa on noudatettava yhteiskunnan pelisääntöjä, jotka pohjautuvat oikeudelliseen sääntelyyn (lakeihin ja asetuksiin sekä niiden nojalla annettuihin säädöksiin ja viranomaisten päätöksiin).
- 3) *Moraaliseen* vastuuseen kuuluu yhteiskunnallisten arvojen ja moraalisääntöjen noudattaminen sekä velvollisuus toimia vallitsevan oikeudenmukaisuuskäsityksen antamissa rajoissa.
- 4) *Filantrooppinen* vastuu eli kirjaimellisesti ihmisrakkauteen perustuva vastuu on hyvinvoinnin ja ihmiselämän laadun aktiivista edistämistä mm. hyväntekeväisyyteen osallistumalla.

Tämä jäsenitys antaa viitteitä siitä, että vastuun määrittämisperustan voidaan katsoa kehittyvän tavallaan moraalisen kypsyyn funktiona, ts. vastuun määrittämisessä tapahtuu siirtymää minimitasoisesta taloudellisesti määrittyvästä vastuusta tekniseen (oikeudellinen vastuu) ja edelleen moraalisesti motivoituun vastuunkantamiseen. Selkeydestään huolimatta esitetty nelitasoinen jäsennostapa ei ole ongelmaton. Sen kategoriat ovat vahvasti kontekstisidonnaisia, jolloin niiden määrittelyn taustalla oleva rationaliteetti suhteellistuu. Esimerkiksi yhteiskunnalliset olot vaikuttavat ratkaisevasti eettisesti motivoitujen ratkaisujen mielekkyyteen. Lisäksi alhaisen ja korkean veroasteen samoin kuin tasaisen tulonjaon ja epätasaisen tulonjaon maat ovat varsin erilaisia konteksteja tässä suhteessa. Korkean veroasteen maissa yritysten yhteiskuntavastuun sosiaalis-taloudellinen puoli on pitkälti ikään kuin institutionalisoitu verotuksen ja tulonsiirtojärjestelmien kautta, kun taas filantrooppiselle vastuulle otollinen

maaperä muodostuu ennen kaikkea sellaisiin yhteiskuntiin, joissa vaurauden keskittyminen ja alhainen pääomaverotus yhdistyvät räikeään ihmisten väliseen epätasa-arvoon. Tässä suhteessa esimerkiksi Suomi, Etelä-Korea, Yhdysvallat ja Venäjä ovat kaikki hyvin erilaisia yhteiskuntia.

## Sisäiset ja ulkoiset sidosryhmäsuhteet

Yrityksen yhteiskuntavastuu koskee yrityksen *sisäisiä ja ulkoisia suhteita* ja vastuun realisoitumista niiden kautta. Tällaisen relationaalisin lähestymistavan mukaan yhteiskuntavastuun voidaan ajatella suojelevan nimenomaan yrityksen eri *sidosryhmiä*: asiakkaita, työntekijöitä, yritystoiminnan vaikutuspiirissä olevia asukkaita sekä omistajia, rahoittajia ja riskisijoittajia.<sup>26</sup> Tärkeän sidosryhmän muodostavat tietysti myös julkisyhteisöt, joskaan tällöin kyseessä ei ole niiden ”suojeleminen” vaan niiden asettamien velvoitteiden täyttämisen. Vaikka yhteiskuntavastuudiskurssin teemat koskettavat niinkin laajoja kysymyksiä kuin ihmisoikeudet, globalisaatio tai työvoiman käyttö kehitysmaissa, paikallistasolla tällainen vastuu realisoituu käytännössä erilaisten sidosryhmä- ja osallisuussuhteiden kautta.

Keskeisin näkökulma yritysten yhteiskuntavastuun osalta kohdistuu siihen vastuuseen, joka yrityksellä on *omistajilleen*. Tähän liittyvä corporate governance -keskustelu syntyi anglo-amerikkalaisessa kontekstissa, jossa yksi kantava teema on yrityksen valta- ja vastuusuhteiden määrittely ja sen osana mm. omistajien kontrollin säilyttäminen. Corporate governance -teema liittyy myös yrityksen johdon ja työntekijöiden aseman määrittämiseen. Näistä varsinkin *johdon* suhde omistajiin on ollut vilkkaan keskustelun kohteena. *Työntekijöiden* oikeuksiin liittyvä työpaikkademokratia ja vastaavat kysymykset ovat

<sup>26</sup> Vrt. Coleman 1984, 76–77. Ks. myös Könnölä & Rinne 2001.

olleet tavalla tai toisella esillä huomattavasti pidempään, oikeastaan aina teollisuusyhteiskunnan syntyajoista lähtien.

Näitä laajempi toiminnallinen vastuu-ulottuvuus liittyy yrityksen ulkoiisiin sidosryhmäsuhteisiin, joista merkittävä osa perustuu *taloudellisiin* intresseihin. Tällaisia ulkoisia sidosryhmiä ovat rahoittajat ja sijoittajat, liikekumppanit ja kilpailijat sekä yrityksen asiakkaat. Viimeksi mainittu kytkeytyy kysyntä- tai markkinasuuntautuneella aikakaudella korostuneeseen asiakasohjautuvuuteen, minkä puitteissa yrityksen yhteiskuntavastuu näyttäytyy ytimeltään vastuuna *kuluttajille* tai *asiakkaille*.<sup>27</sup>

Taloudellisen intressin lisäksi yrityksen ulkoiset sidosryhmät edustavat *julkista* intressiä, jonka nimissä toimivat esimerkiksi kunnat, maakunnat, valtio ja tietyt kansainväliset organisaatiot (YK, IMF, OECD ja vastaavat) sekä *kansalaisyhteiskunnan* intressien kirjoa, jota edustavat kansalaiset, vapaamuotoiset asukas- ja toimintaryhmät sekä järjestökenttä.

## Yritykset, julkisyhteisöt ja järjestökenttä

Edellä on käsitelty muutamia yritysten yhteiskuntavastuuseen liittyviä ulottuvuuksia, kuten sen piirteitä ja kerroksia ja siihen liittyviä sidosryhmäsuhteita. Yleisen yhteiskuntavastuun idean kannalta nämä jäsennykset sopivat mutatis mutandis myös muiden sektoreiden eli julkisen sektorin ja kolmannen sektorin organisaatioiden kuvaukseen. Luonnollisesti myös yleisemmät yhteiskuntavastuun sosiaaliantologista ja ideologista perustaa koskevat jäsennykset ovat relevantteja myös muiden kuin yrityssektorin kannalta.

*Julkisen yhteiskuntavastuun* määrittelyn sosiaaliantologinen perusta määrittyy lähinnä julkishallinnon kehittyneisyyden pohjalta.

<sup>27</sup> Vrt. Coleman 1984, 76.

Niin ikään julkisen yhteiskuntavastuun ideologinen perusta jäsen-tyy jatkumona uusliberalistisesta minimivaltioajattelusta keskitien (sosiaaliliberalismi ym.) kautta radikaaliin kommunitaristiseen ajatteluun. Siinä missä yritysten yhteiskuntavastuuta voidaan tul-kita minimikriteerien, normien noudattamisperiaatteen, modernin järjestelmääjattelun ja radikaalin vastuukonseptin pohjalta, myös julkisen sektorin toimintaa voidaan tarkastella ja yleensä tarkastel-laankin samantyyppisistä lähtökohdista käsin. Niin ikään julkisyh-teisöjen yhteiskuntavastuun kerroksia voidaan varsin pitkälle jäsentää edellä käsiteltyjen yrityksiä varten kehitettyjen kuvausten pohjalta. Olennaisin kysymys yrityksiä varten tehtyjen käsitteellistämistapojen soveltamisessa julkisyhteisöihin on julkisyhteisöjen erityispiirteiden riittävän tarkka huomioon ottaminen. Julkisyhteisöjen aluerajat, toi-mivalta, organisointitapa, julkisoikeudellinen luonne ja tietysti myös niiden perimmäinen tehtävä julkisen intressin muotoilijoina ja toteut-tajina asettavat omat reunaehdonsa julkisen yhteiskuntavastuun käsit-teellistämiseksi. Julkisyhteisöjen erityisasemaa yhteiskuntavastuun määrittelyssä käsitellään vielä jäljempänä.

Kolmesta pääsektorista *kansalaisyhteiskunta* ja erityisesti sen järjes-täytynein osa eli järjestökenttä on ehkä kaikkein ongelmallisin. Nimit-täin yleensä näkökulma kansalaisyhteiskuntaan on ennemminkin sen tarjoamia mahdollisuuksia erittelevä ja sen vaatimuksia tulkitseva kuin sen vastuuta korostava. Tällä on omat luonnolliset syynsä, mut-ta yhteiskuntavastuun kysymykset koskevat joka tapauksessa myös tätä sektoria. Julkisen sektorin tavoin yrityksiä koskevat kuvaukset soveltuvat varsin hyvin myös kansalaisyhteiskunnan yhteiskuntavas-tuun jäsentämiseen. Heuristisesti tämän sektorin vastuukysymykset jakaantuvat kahteen päälohkoon: *kansalaisten yhteiskuntavastuuseen*, jossa ydin kysymys on kansalaisten vastuu yhteiskunnan jäsenenä sekä *järjestökentän yhteiskuntavastuuseen*, jossa olennaista on järjes-töjen vastuullinen ja kestävä yhteiskuntakehitystä edistävä toimin-



tatapa. Nimenomaan järjestöjen kohdalla yhtymäkohdat yritysten yhteiskuntavastuuseen ovat selvät. Tässä yhteydessä ei ole mahdollisuutta puuttua lähemmin näihin kysymyksiin. Edellä todettu riittää kuitenkin osoittamaan, että ”yhteiskuntavastuun” kysymys ei koske pelkästään yrityksiä ja että on jopa todennäköistä, että niin julkisen kuin kolmannenkin sektorin vastuukysymykset saattavat muodostua hyvinkin tärkeiksi teemoiksi yhteiskunnan hajautumiskehityksen voimistuessa ja organisointitapojen monimuotoisuuden lisääntyessä.

## Yhteiskuntavastuun määrittelyprosessi

*Yhteiskuntavastuun määrittelyprosessilla* tarkoitetaan tässä intressiristiriitojen säilyttämää monimuotoista tapahtumaketjua, jossa asetetaan tietyn toimijan tai toimijaryhmän yhteiskunnalliselta kannalta määrittävä vastuu suhteessa yhteiskunnan muihin toimijoihin ja julkiseen valtaan. Nämä prosessit voivat olla hyvin erilaisia. Joissain prosesseissa sekä toimijuus että ongelmakysymykset ovat selvät, kuten esimerkiksi yksittäisiin yhtiöihin kohdistuvissa yksilöidyissä vaatimuksissa, kun taas jotkut prosessit ovat hyvin epämääräisiä ja lähinnä väljästi puitteistavia. Viimeksi mainittuja ovat esimerkiksi yleiset kestäväan kehitykseen tai oikeudenmukaisuuteen liittyvät pyrkimykset. Osa tästä määrittelystä tapahtuu vapaan yhteiskunnallisen ja kansalaiskeskustelun muodossa ja osa puolestaan formaalin poliittis-hallinnollisen järjestelmän puitteissa. Lisäksi osa näistä määrittelyprosesseista on yritysten itsensä organisoimia ja perustuu niiden vapaaehtoisesti toteuttamiin pyrkimyksiin. Vastuun määrittelyn tulokset voivat siten olla vaikuttavuudeltaan, yksityiskohtaisuudeltaan ja sitovuudeltaan hyvin erilaisia.

Prosessien erilaaisuutta kuvaa myös se, että joissain tilanteissa vastuun syntyminen voidaan osoittaa yksiselitteisesti esimerkiksi viranomaisen tai tuomioistuimen päätöksellä, kun taas joissain tilanteissa intressiritiriidat jäävät käytännössä ratkaisematta. Viimeksi mainituissa tapauksissa vastuun rajat voivat asettua yhteiskunnallisesti hyväksyttyihin uomiinsa ilman sen suurempia konflikteja, mutta ääritapauksessa ne voivat pitkäänkin jatkuneen kiivaan väittelyn ja painostustoiminnan jälkeen jäädä lukkiutuneiksi konfliktiasetelmiksi. Esimerkiksi ydinvoima, turkistarhaus ja monet vastaavat kysymykset muodostuvat helposti arvolähtökohtien erilaisuudesta johtuviksi yritysälämän ja ympäristöaktivistien väliseksi ”asemasodiksi”.

## Yhteiskuntavastuun prosessikuvaus

Yhteiskuntavastuun määrittelyä puitteistavat yhteiskuntarakenteeseen liittyvät tekijät. Näiden rakenteiden ehdollistamalla kentällä toimijat toteuttavat pyrkimyksiään ja esittävät myös toisilleen vaatimuksia. *Yhteiskuntavastuudiskurssi* muodostuu sellaisista toimijoiden vastuuta koskevista vaatimuksista, jotka kytkeytyvät inhimillisen ja sosiaalisen elämän materiaaliin ehtoihin ja arvoperustaan. Esitetyt vaatimukset saavat prosessin kuluessa tietyn sisällön ja niitä käsitellään muodollisissa (virallisissa), monenkeskisissä tai organisaation sisäisissä prosesseissa, joiden tuloksena syntyy joko vapaaehtoisuuteen, painostukseen tai suoranaiseen pakkoon perustuvia ratkaisuja. Kyseistä prosessia havainnollistaa kuvio 2.

Olennaista tässä mallissa on, että kyseessä on sosiaalinen prosessi, jossa vastuusubjektista tulee yhteiskuntavastuun realisoituessa vastuunkantaja. Yritysten itsenäisesti toteuttamat yhteiskuntavastuun määrittelyprosessit rakentuvat hiukan eri perustalta. Tässä mallissa on korostettu yksittäisen organisaation ja muiden toimijoiden toi-

The diagram illustrates the relationship between different contexts in defining CSR, structured into three concentric dotted ellipses representing levels of context:

- Globaali konteksti (Global context):** The outermost level.
- Yhteiskunnallinen konteksti (Societal context):** The middle level.
- Yhteiskuntavastuun toteutuminen (Realization of CSR):** The innermost level, which is the focus of the diagram.

Key components and their relationships within the societal and realization contexts include:

- Yhteiskuntavastuun toteutuminen (Realization of CSR):**
  - Kansalaiset (Citizens)
  - Yritykset (Companies)
  - Julkinen sektori (Public sector)
  - Media
  - Järjestöt (Organizations)
- Yhteiskuntavastuun määrittäminen (Definition of CSR):**
  - Viralliset (Official)
  - Epäviralliset (Unofficial)
  - Omaehtoiset (Voluntary)
- Yhteiskuntavastuun sisältö (Content of CSR):**
  - Humanismi (Humanism)
  - Poliittikka ja oikeus (Politics and law)
  - Talous (Economy)
  - Hyvinvointi (Welfare)
  - Sidosryhmät (Stakeholders)
  - Ympäristö (Environment)
- Vastuujärjestelmä (CSR System):** A central concept represented by a dotted ellipse, influenced by the realization and definition of CSR.

Arrows indicate the flow of influence and relationships between these components, showing how global and societal contexts shape the realization and definition of CSR, which in turn define the CSR system.

minnallista vuorovaikutusta yhteiskunnallisen toimintaympäristön puitteissa.

## Kontekstina postmoderni riskiyhteiskunta

Yhteiskuntavastuun määrittelyprosessin taustalla vaikuttavat globaali ja yhteiskunnallinen konteksti. Yleinen yhteiskuntatieteellinen viitekehys yhteiskuntavastuun kysymyksille muodostuu *modernia ja postmodernia yhteiskuntaa* koskevasta keskustelusta. Ennen muuta siihen liittyvä *riskiyhteiskuntakeskustelu* on vahvistanut kriittistä itsemymmärrystä yhteiskuntakehityksen reunaehdoista<sup>28</sup>. Sen eräänlainen

<sup>28</sup> Beck 1990; Beck 1992; Beck et al. 1994; Giddens 1997; Lash et al. 2000; Massa & Rahkonen 1995; Ahponen 1997; Kuusela & Ollikainen 1998; Kamppinen et al. 2001, Inkinen et al. 2002.

äärimuoto on entropologia, jossa tutkitaan sitä miten ihmiset tuhoavat itseään ja ympäristöään<sup>29</sup>.

Yksinkertaisen moderniteetin puitteissa tieteen, teknologian ja talouden leikkauksessa rakennettiin vaurautemme perusta. Modernin yhteiskuntamuodon kehityksen nähtiin 1900-luvulla lähenevän kasvun ja kestävyysrajoja. Tämä kehityksen myötä syntyneitä vaaroja tutkivat tieteet ja niitä torjuvat instituutiot eivät hallitse uutta tilannetta. Käsityksemme ”kaiken hallittavuudesta” on joutunut koetukselle, mikä heijastuu yhteiskuntaelämän kaikille alueille.<sup>30</sup>

*Riskit* on alettu nähdä keskeisenä osana modernia yhteiskuntaa. Siihen liittyvä moderniteetin kehä muodostuu tavoitteista, joiden saavuttamisen keinot lisäävät samalla riskejä, jotka kehämäisesti uhkaavat myös itse näiden tavoitteiden saavuttamista. Ennustettavuus vähenee usein juuri niiden toimien kautta, joilla me pyrimme kontrolloimaan tapahtumien kulkua. Riskiyhteiskunnan käsitteen luoneen Ulrich Beckin perussanoma liittyy yhteiskuntien pitkän aikavälin rakenteellisiin muutoksiin. Kyseessä on teollisuusyhteiskunnan muuttuminen myöhäisteolliseksi riskiyhteiskunnaksi, jonka riskit eivät ole enää pelkästään vapaaehtoisia tai yksilön omalla toiminnalla vältettäviä, vaan yhteiskunnan kudoksissa syntyviä ja laajentuvia modernisaatioriskejä. Ne monimutkaistuvat ja laajenevat muodostaen lopulta vaikeasti hallittavan riskiympäristön.<sup>31</sup> Riskiulottuvuuden tunnistamisen ja analysoinnin kautta on luontevaa edetä yhteiskuntavastuuta koskevaan peruskysymykseen: millaisia uhkia ja vaaroja kehitys tuo tullessaan, ja millä tahoilla on perimmäinen vastuu sekä tästä kehityssuunnasta että sen riskien hallinnasta ja epäterveiden piirteiden poistamisesta?

<sup>29</sup> Raumolin 1982.

<sup>30</sup> Kamppinen et al. 2001, 141.

<sup>31</sup> Beck 1992; Kamppinen et al. 2001, 140; Eräsaari 2002, 31–33.

Toinen tärkeä postmoderniin kehitysvaiheeseen ja koko yhteiskunnallisen kontekstin muuttumiseen liittyvä teema on *globalisaatio*, jota on luonnehdittu modernisaatiokehityksen uudeksi vaiheeksi. Globalisaatio muuttaa itse asiassa koko yhteiskunnallisen kontekstin ideaa korvaten asteittain ”yhteiskunnaksi” mielletyt kansallisvaltioon kytkeytyvät ääriviivat uusilla enemmän tai vähemmän globaaleilla hallinta- ja markkinasuhteilla.<sup>32</sup> Tämä kehitys merkitsee elämänpiirien ja alueyhteisöjen altistumista yksilolotteiselle globaalille markkinaperiaatteelle. Tällaiset hajautuvat ja laajenevat yhteiskunnalliset prosessit ovat luonnollisesti omiaan hajauttamaan ja epäselventämään myös ”yhteiskunnallisiksi” luonnehdittavia vastuusuhteita.

## Toimijakenttä

Yhteiskuntavastuu kytkeytyy aina jonkinlaiseen toimijuuteen ja toimijakenttään. Tässä mielessä se ei ole pelkästään ”yleistä” vastuuta epämääräisesti käsitteellistetylle ”yhteiskunnalle”, vaan hyvinkin konkreettinen vastuusuhte kahden tai useamman institutionaalisen toimijaryhmän välillä. Esimerkiksi tietyllä alueella teollista toimintaa harjoittava yritys, sen työntekijät, alueen asukkaat ja kyseistä toimintaa sääntelevä viranomainen muodostavat tällaisen toimijakentän. Tällöin yhteiskuntavastuun kysymys voi konkretisoitua hyvin yksiselitteisenä konfliktina esimerkiksi asukkaiden ja teollisuusyrityksen välillä. Elleivät yhteiskunnallinen keskustelu ja toimijoiden valinnat saa aikaan yleisesti hyväksyttävää ratkaisua konfliktitilanteissa, ratkaisija tällaisissa tapauksissa on viime kädessä toimivaltainen viranomainen tai tuomioistuin.

Yhteiskuntavastuuvaatimusten paradigmaattisia kohteita ovat yritykset, kun taas vastuun määrittelijöinä erityisasemassa ovat yhtäältä

<sup>32</sup> Beck 1999, 63.

kansalaiset ja toisaalta julkisyhteisöt. *Kansalaisten* asema perustuu siihen, että luonnollisina henkilöinä heillä tulee olla mahdollisuus vaikuttaa yhteiskunnan ja asuinpaikkakunnan oloihin, toimintaan ja kehitykseen. Tämä kuuluu kaikkien demokraattisten oikeusvaltioiden lähtökohtiin.

*Julkisyhteisöillä* on erityisasema viimekätisinä vastuun määrittäjinä. Tämä johtuu yhtäältä niiden poliittisesta vastuusta edustuksellisessa järjestelmässä ja toisaalta niiden hallinnollisista sääntely-, ohjaus- ja kontrollitehtävistä. Julkisyhteisöt ovat siten tavallaan yhteiskuntavastuun legitiimejä asettajia ja valvontainstansseja. Toisaalta nykyinen yhteiskuntakehitys on monellakin tavalla murentanut julkisyhteisöjen mahdollisuuksia vastata tähän haasteeseen. Ne eivät kykene kontrolloimaan riskiyhteiskunnan kaikkia аспектеja: relevanttia tietoa ei pystytäkään aina tuottamaan, seuraukset paljastuvat usein hallitsemattomiksi ja vastuutahojen yksiselitteinen osoittaminen on vaikeaa<sup>33</sup>.

Julkisen sektorin tosiasiallinen kyky laajasti ymmärretyn yhteiskuntavastuun hoitamiseen on globaalisti tarkasteltuna varsin rajallinen. Syynä eivät ole pelkästään toimintaympäristön nopea muutos tai riskiyhteiskuntakehitys, vaan myös julkisen sektorin kapasiteettirajoitteet tai eettiset ongelmat. Jo pelkkä epädemokraattisesti hallittujen maiden suuri lukumäärä ja valtioiden aiheuttamat ihmisoikeuksien loukkaukset ilmentävät *julkisen yhteiskuntavastuun* heikkoa tilaa. Sama koskee korruptiota, nepotismia ja hallinnon tehottomuutta. Kaiken kaikkiaan on jouduttu kyseenalaistamaan sellainen näkemys, että yksittäinen julkinen viranomainen mitenkään yksiselitteisesti ajaisi ”julkista etua” ja toimisi kokonaisuuden kannalta kustannustehokkaasti, tarkoituksenmukaisesti ja eettisesti kypsällä tavalla. Yhden kuvan ympäristöliikkeen ja kaupungin hallinnon välisistä konfliktipinnoista tarjoaa Markus Laineen ja Lasse Peltosen ympä-

<sup>33</sup> Vrt. Eräsaari 2002, 21–22.

ristökysymyksen politisoitumista Tampereella valottava väitöskirja *Ympäristökysymys ja aseveliakseli*<sup>34</sup>. Se osoittaa hyvin, kuinka monikerroksisia esimerkiksi ympäristökysymyksiin liittyvät yhteiskuntavastuudiskurssit ovat ja kuinka suuret riskit julkisella hallinnolla on ajautua epäterveisiin arvovaltakäyttöihin ja puoluepoliittiseen peliin ja toisaalta myös palvelemaan yrityselämän lyhyen aikavälin intressejä. Huonosti johdetut ja puutteellisesti kontrolloidut poliittis-hallinnolliset rakenteet ja prosessit heikentävät mahdollisuuksia yhteiskuntavastuun asianmukaiseen määrittelyyn ja hallintaan.

Lisäväriä tähän kuvaan tuo julkisen hallinnon toiminta- ja organisointitapojen nopea muutos, joka on todennäköisesti nostamassa myös niiden toiminnan perusteet ja vaikutukset uudentyyppisten vastuuvaateiden piiriin. Varsinkin monet julkisyhteisöjen omistamat yhtiöt ovat yhteiskuntavastuun osalta verrattavissa muihin yhtiöihin, vaikka niiden yhtiökokouksessa omistajan ääntä käyttää julkisyhteisö<sup>35</sup>. Samoja piirteitä sisältyy markkinaperusteisiin hallinta- ja kumppanuussuhteisiin, joiden keskeinen piirre on julkisen ja yksityisen intressin yhteensovittamisen seurauksena syntyvä demokraattisen kontrollin heikkeneminen. Julkishallinnossa tämän muutosprosessin ehkä kaikkein ilmaisukykyisin opinkappale on uusi julkisjohtaminen eli *New Public Management*, jolla on perusteidensa osalta vahvoja ideologisia yhteyksiä uusliberalismiin ja joka edustaa yhtä uusmodernin ”laskelmoivan” ajattelun muotoa. Sen ongelmana on, kuten professori Pertti Ahonen on todennut, että varsinkin sen markkinamekanismin hyödyntämiseen perustuvat keinot alkavat elää hallinnossa omaa elämänsä irtautuen samalla siitä yhteiskunnallisesta ja yhteisöllisestä kokonaisuudesta jota sen tulisi palvella<sup>36</sup>. Yleisesti tämäntyyppiset kehityskulut merkitsevät sitä, ettei julkinen sektori kykene eikä itse

<sup>34</sup> Laine & Peltonen 2003.

<sup>35</sup> Ks. esimerkkinä kunnallisten yhtiöiden käytöstä vallan välineenä Puttonen 2002.

<sup>36</sup> Ahonen 2003, 72–77.

asiassa edes pyri vakauttamaan yhteiskuntakehitystä ja huolehtimaan riittävästä jatkuvuudesta ja rakenteiden uusintamisesta, millä puolestaan on epävarmuutta ja volatiilisuutta eli heilahtelevuutta lisäävä vaikutus yhteiskuntakehitykseen.

## Vastuuagendan muotoutuminen

*Vastuuagendan muotoutumisella* tarkoitetaan sitä prosessia, jossa yhteiskuntavastuuta aletaan vaatia ja määritellä. Tämän prosessin ydin-toimija on *vastuuagendan muodostaja*, joka voi olla mikä tahansa taho, siis esimerkiksi aktiivinen kansalainen, järjestö, tiedotusväline, yritys, tutkija, seurakunta, poliitikko tai julkisyhteisö tai niiden jonkinlainen yhteenliittymä. Näitä muodostajia on käytännössä useita ja niiden näkemyksetkin poikkeavat yleensä huomattavasti toisistaan. Joka tapauksessa vastuuagendan muodostajan aseman saa nimenomaan se taho, joka kykenee aikaansaamaan vaikuttavaa yhteiskunnallista keskustelua jonkin organisaation tai toimijatahon yhteiskuntavastuusta.

Yritysten sisäisissä yhteiskuntavastuun määrittelyprosesseissa keskeinen agendanmuodostaja voi olla esimerkiksi yrittäjäjärjestö tai yrityksen omistaja tai johto. Huomattakoon, että agendanmuodostaja ei välttämättä ole se toimija, joka vaikuttaa keskeisimmin vastuuagendan lopulliseen muotoutumiseen tai joka toimii yhteiskuntavastuun muodollisena määrittäjänä esimerkiksi viranomaisen roolissa.

## Yhteiskuntavastuun sisältöalueet

*Yhteiskuntavastuun sisältö* tarkoittaa sitä yhteiskunnalliseksi luonnehdittavaa asiakokonaisuutta, josta vastuun määrittelyssä on kysymys. Yleisellä tasolla tämä sisältö on periaatteessa 'yhteiskunta', mutta



käytännössä se suhteutuu tapauskohtaisesti määräytyviin aihe- ja ilmiöalueisiin. Yhteiskuntavastuun sisältö voidaan karkeasti jakaa seuraavanlaisiin teema-alueisiin:

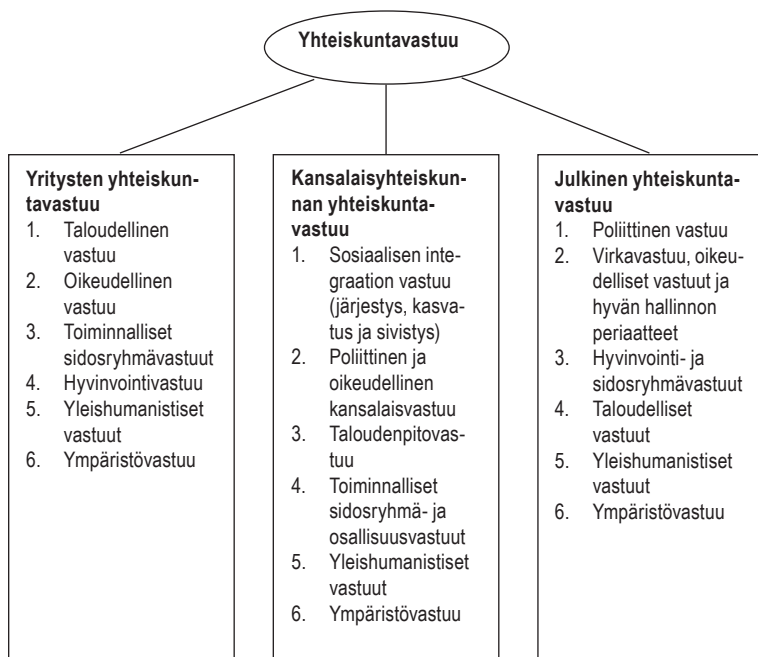
1. Yleishumanistinen vastuu
  - ihmisoikeudet, ihmisarvon kunnioitus, tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus
2. Hyvinvointivastuu
  - taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset perusoikeudet (TSS-oikeudet), hyvinvointi, koulutus ja itsensä toteuttaminen
3. Poliittis-oikeudellinen vastuu
  - poliittinen vastuu, demokratia, oikeudelliset vastuut, hallinnon toiminta ja virkavastuu
4. Taloudellinen vastuu
  - markkinoiden toiminta, kilpailu, kulutus, taloudenpito ja taloudellinen tehokkuus
5. Toiminnalliset sidosryhmävastuut
  - erilaisista vastavuoroisuussuhteista ja määrämuotoisesta kanssakäymisestä johtuvat velvollisuudet asiakkaita, omistajia, julkista hallintoa, rahoittajia, alihankkijoita, kilpailijoita ym. kohtaan
6. Ympäristövastuu
  - kestävä kehitys, ympäristöongelmat, liikenne, asuin ympäristö jne.

Käytännön tasolla yhteiskuntavastuun sisältönä voi olla puuttuminen esimerkiksi sellaisiin ongelmiin kuin naisten syrjiminen työelämässä, lapsityövoiman käyttö, työntekijöiden heikot työolot ja -ehdot, alhainen palkkataso halpatuontimaissa, ympäristön saastuminen tai johdon ylisuuret optiot. Niiden yksiselitteinen jäsentäminen on tietysti vaikeaa, mutta edellä esitetty ryhmittely antaa joka tapauksessa os-

viittaa näiden sisältöalueiden luonteesta. Vastuualueiden painotuksia eri sektoreilla havainnollistaa kuvio 3.

## Yhteiskuntavastuun määrittäjä

*Yhteiskuntavastuun muodollinen määrittäjä* on se toimija, jolla on tosiasiallinen valta määrittää jonkin toimijan tai toimijaryhmän yhteiskuntavastuuta. Kaikissa tilanteissa tällaista yksiselitteistä vastuunmäärittäjää ei voida tietenkään osoittaa. Auktoriteettitasot määrittyvät siten, että globaalilla, yhteiskunnallisella ja *yhteisöllisellä* ta-



Kuvio 3. Yhteiskuntavastuun sisällöt eri sektoreilla

solla määrittelyn muodollisen vastuun kantaa kyseisen hallintatason toimivaltainen julkinen orgaani, esim. kansainvälisellä tasolla YK ja sen alajärjestöt, EU:n osalta sen instituutiot toimivaltansa mukaisesti (Eurooppa-neuvosto, komissio, Euroopan parlamentti ja oikeusasia-mies sekä Euroopan yhteisöjen tuomioistuin), kansallisella tasolla val-tio-orgaanit toimivaltansa mukaisesti ja alue- ja kuntatasolla niiden poliittis-hallinnolliset toimielimet. Eräillä aloilla on myös kansallisia ja kansainvälisiä järjestöjä ja verkostoja sekä puolijulkisia toimielimiä ja ns. itsesääntelyelimiä, jotka ovat määrittämässä alansa yhteiskunta-vastuun kysymyksiä. Viimeksi mainittuja ovat esimerkiksi Suomen asianajajaliitto ja Julkisen sanan neuvosto.

Yhteiskuntavastuun määrittelyä koskevan institutionaalisen hierar-kian alimmalla tasolla ovat yksityiset organisaatiot ja ryhmät, jotka eivät voi tehdä koko yhteisöä tai toimialaa koskevia päätöksiä. Orga-nisaatiot voivat vaikuttaa näihin kysymyksiin nimenomaan omaa toimintaansa koskevissa kysymyksissä. Tällaisista *organisaatiotason määrittelyistä* kantaa vastuun kyseinen organisaatio sen päätöksen-tekorakenteen mukaisella tavalla. Organisaatiotason ratkaisut ovat aina tavalla tai toisella alisteisia niille konteksteille, joissa kyseinen organisaatio toimii. Tällöin yhteisölliset vastuukysymykset joudutaan ottamaan huomioon myös organisaatiotasoisissa yhteiskuntavastuun määrittelyprosesseissa.

## Yhteiskuntavastuun asettamisen keinot

Yhteiskuntavastuun asettamisen keinot ja niiden sitovuus ja täsmäl-lisyys ovat tietysti käytännön tasolla tärkeitä. Niiden systemaattinen määrittely on vaikeaa jo pelkästään keinovalikoiman laajuuden ja moniaineisuusvuoksi. Toiminnalliselta kannalta tärkeä tähän liittyvä lähtökohta on ero organisaation *vapaaehtoisien* vastuunkanta-

misen, ulkopuolisen *painostamisen* ja legitiimin *pakottamisen* välillä. Niiden väliin jää tietysti vielä lukuisia välimuotoja.

Jos asiaa lähestytään nimenomaan siltä kannalta, että organisaatio ei vapaaehtoisesti toimi vastuullisesti, joudutaan punnitsemaan niitä keinoja, joilla tämä vastuu voidaan asettaa. Skemaattisesti esitettynä yhteiskuntavastuun edellyttämät velvoitteet voidaan saada toteutettua seuraavilla tavoilla:

- 1) Yleinen mielipide, kulutuskäyttäytyminen ja julkisuus
- 2) Kansalaistoiminta, aktivismi ja organisoitu painostustoiminta
- 3) Organisaatioiden eettiset yleisperiaatteet
- 4) Yhteisölliset eettiset yleisperiaatteet (esim. YK)
- 5) Viranomaisten suositukset
- 6) Kahden- tai monenkeskiset sopimukset
- 7) Poliittisten toimielinten ja viranomaisten päätökset
- 8) Lain nojalla annetut alemmanasteiset säädökset
- 9) Lainsäädäntö (lait ja asetukset)
- 10) Tuomioistuinten päätökset
- 11) Viranomaisten pakkotoimet ja voimankäyttö.

*Yleinen mielipide* ja kansalaiskeskustelu voivat joskus vaikuttaa merkittävästikin yritysten linjauksiin ja strategioihin, osittain senkin vuoksi että ne vaikuttavat yrityksen imagoon ja joissain tapauksissa myös suoraan yritysten tuotteiden kysyntään. Havaittuihin yhteiskuntavastuun ongelmiin voidaan vaikuttaa esimerkiksi suosimalla kehitysmaiden alkutuottajien tuotteita tai luomutuotteita, osallistumalla kehitysprojekteihin tai boikotoimalla epäeettisten yritysten tuotteita. Tällaiset keinot ovat käytössä erityisesti kansalais- ja järjestötoiminnan piirissä.

Organisaatio- tai yhteisötasoiset *eettiset yleisperiaatteet* ovat yleensä julistuksenomaisia toimintaohjeita, joiden tosiasiallinen merkitys toiminnan ohjaamisessa vaihtelee suuresti<sup>37</sup>. Ne voivat tosin muokata merkittävästikin yhteiskuntavastuuseen liittyviä asenteita.

Erilaisten *suositusten* painoarvo vaihtelee lähinnä suosituksen antajan aseman mukaan. Luonteensa puolesta 'suosituksia' vastaavat tietyssä mielessä myös vallitseva oikeuskäytäntö ja tuomioistuinten aiemmat päätökset, koska niillä on yleensä toimintaa tosiasiallisesti ohjaava vaikutus.

Yhteiskuntavastuu voidaan realisoida myös erilaisten yksityisoikeudellisten *sopimusjärjestelyjen* kautta.

Näitä sitovammat vastuun asettamiskeinot ovatkin jo lähinnä poliittisia tai oikeudellisia. Suuntaa tai puitteita yhteiskuntavastuulle tarjoavat poliittisten instituutioiden ja viranomaisten *päätökset* ja alemmanasteiset *säädökset*. Esimerkkejä näistä ovat luvanvaraisiin elinkeinoihin liittyvät ratkaisut (viranomaisen voi peruuttaa luvan), veron korottaminen, kunnan järjestyssääntöön otetut vaateet ja vastaavat. Keskeinen vastuun asettamisen muoto on luonnollisesti *lainsäädäntö*. Lainsäädännöllisesti asetettu yhteiskuntavastuu näkyy esimerkiksi perustuslaissa, tuoteturvallisuuslaissa (tuotteisiin vaaditut merkinnät, tuotteen kerääminen pois markkinoilta jne.) sekä maankäyttö- ja rakennuslaissa. Tätä ankarammat keinot liittyvät yksittäistapauksia koskeviin tuomioistuinten päätöksiin sekä viranomaisten pakkotoimiin ja legitiimiin voimankäyttöön.

Nämä keinot voidaan ryhmitellä kolmeen paradigmaattiseen luokkaan. Omaehtoisuuteen perustuvan yhteiskuntavastuun asettaja on organisaatio itse ja sen käyttämä keino on organisaation eettisten periaatteiden täsmentäminen ja toiminnallistaminen. Toimijakentän painostukseen perustuvan yhteiskuntavastuun asettajia ovat organisaation sidosryhmät ja tällöin paradigmaattinen keino on yleinen

<sup>37</sup> Ks. yritysten eettisten ohjeiden osalta Manley 1992 ja esimerkkinä Nokia 2002.

painostus ja kansalaisaktivismi. Pakkokeinoin perustuvan määrittelyn voi tehdä yleensä vain toimivaltainen viranomainen. Sen vastuumäärittelyn paradigmaattinen muoto on viranomaisen päätös.

## Näkökulmia yhteiskuntavastuun realisoitumiseen

Mitä yhteiskuntavastuun vaatimisella sitten voidaan saada aikaan? Lähtökohta on luonnollisesti se, että organisaatioiden toiminnassa otetaan kapea-alaista itseintressiä laajemmin huomioon niiden toiminnan *yhteiskunnalliset vaikutukset*. Tämä lisää yhteiskunnan kiinteyttä ja ennustettavuutta ja vahvistaa sosiaalista pääomaa. Yhteiskuntavastuun realisoitumisen edellytys on, että toimijat yleisesti toteuttavat seuraavanlaisia *periaatteita* vuorovaikutussuhteissaan:

- yleisesti hyväksytyjen toimintaperiaatteiden noudattaminen
- lainkuuliaisuus
- totuudellisuus ja rehellisyys
- riittävä avoimuus, tiedonkulku ja läpinäkyvyys.

Tällaiset pelisäännöt muodostavat sen perustan, jonka varaan sisällöllinen yhteiskuntavastuu ja sen toiminnallistaminen rakentuvat. Usein yhteiskuntavastuun realisoimisen perusedellytys on erityisesti luotettavan tiedon saaminen.

Yhteiskuntavastuu sisäistyy *orientaatioksi*, ilmenee *päätöksenteossa* ja realisoituu *toimintana*, jossa toimija kantaa vastuunsa yhteiskunnalle. Lähtökohtaisesti yhteiskuntavastuun tulisi siis olla sisäänrakennettuna kaikkien organisaatioiden toimintaan. Koska itse yhteiskuntavastuun sisällölliset rajat ja toteutusmuodot ovat lähes aina epäselviä tai riidanalaisia ja koska yhteiskunnallinen vastuulli-

suus on periaatteessa jo lähtökohtaisesti toissijaista organisaation päätehtävään nähden, syntyy painetta eri muodossa tapahtuville interventioille. Yhteiskuntavastuu ei ole tässä mielessä pelkästään organisaation vapaaehtoisuuteen perustuva kysymys. Se edellyttää käytännössä ”yhteiskunnan” väliintuloa, mihin edellä esitetty prosessikuvauskin perustuu.

Toiminnallisessa mielessä yhteiskuntavastuun realisoitumiseen voidaan pyrkiä joko *ennalta ehkäisevästi* tai *reagoimalla* tapahtuneisiin väärinkäytöksiin tai ongelmiin. Yhteiskuntavastuun asettamisen keinoja voidaan käyttää pääsääntöisesti molempiin tarkoituksiin. Tosin viranomais- ja tuomioistuinpäätökset ja pakkovallan käyttö ilmentävät yleensä yhteiskunnan reaktioita tapahtuneisiin laiminlyönteihin tai ilmenneisiin ongelmiin.

*Ennalta ehkäisevät* pyrkimykset perustuvat yhteiskunnalliseen keskusteluun, moraalia vahvistavaan asennemuokkaukseen sekä sellaisiin suosituksiin ja institutionaalisiin järjestelyihin, joiden tarkoituksena on ennaltaehkäistä väärinkäytöksiä.

*Tapahtuneisiin väärinkäytöksiin* tai laiminlyönteihin reagoivat toimintamuodot ovat yleensä konfliktipitoisia ja niihin sisältyy usein erilaisia sanktioita ja myös pakkovallan käyttöä. Näitä reaktiivisen yhteiskuntavastuun realisoimisen muotoja ovat mm. yleinen painostus ja sosiaaliset tai taloudelliset sanktiot (asiakkaat, kuluttajat jne.), viranomaisten tai tuomioistuinten määräämät sanktiot sekä sopimukseen tai tuomioistuimen päätökseen perustuva korvaus vahingonkärsijälle. Organisaation näkökulmasta ulkopuolisiin kohdistuva korvausvastuu liittyy sellaisiin vastuuasetelmiin kuin isännänvastuu (työnantajan vastuu työssä aiheutetusta vahingosta, joka koskee sekä julkisia että yksityisiä työnantajia), tuotevastuu, kuljetusoikeudellinen vastuu (rautatiet, vesiliikenne jne.), tietorekisterin pitäjän vastuu, vastuu ympäristövahingoista sekä elinkeinonharjoittajan vastuu erityistilanteissa kuten vaarallisen toiminnan harjoittamisessa tai yleisö-

tilaisuuksien järjestämisessä<sup>38</sup>. Julkisen vallan keinoja ovat mm. sakko, veron korottaminen, toiminnan keskeyttäminen ja pakkotoimet.

## Lopuksi

Yhteiskuntavastuun kysymykset ovat juuri 2000-luvun alussa monistakin syistä haastavia. Niiden määrittelyt voivat pohjautua mitä erilaisimpiin lähtökohtiin, jolloin itse käsite on ymmärrettävissä hyvin eri tavoin. Tässä artikkelissa pyrkimyksenä on ollut osoittaa yhteiskuntavastuun käsitteen relationaalinen ja kontekstuaalinen luonne. Asiaa havainnollistaa edellä esitetty skemaattinen perusmalli. Sen pohjalta voidaan jäsentää sitä yhteiskunnallista prosessia, jossa yritysten ja muidenkin organisaatioiden vastuukysymykset määrittyvät.

Aikamme megatrendit ovat sellaisenaan lisäämässä yhteiskuntavastuuseen liittyviä haasteita, kuten jo edellä on todettu. Esimerkiksi *globalisaatio* pakottaa pohtimaan länsimaisen elämänmuodon ja organisointitapojen kestävyyttä ja niiden sopivuutta muihin konteksteihin. Tästä syystä globalisaatiota, riskiyhteiskuntakehitystä, monikansallisia yhtiöitä ja myös kansainvälisten organisaatioiden toimintaa koskeva tutkimus tulee olemaan tärkeässä roolissa yhteiskuntavastuun uusia ulottuvuuksia ajatellen.<sup>39</sup>

Niin ikään *ympäristöriskejä* ja kestäväää kehitystä koskeva keskustelu tulee säilyttämään paikkansa yhteiskuntavastuuseen liittyvänä avaindiskurssina. Sen merkitys on entisestään lisääntynyt ilmastomuutoksen, bio- ja geeniteknologian kehityksen sekä terveyteen ja terveellisiin elämäntapoihin kohdistuvan lisääntyvän kiinnostuksen myötä.

<sup>38</sup> Routamo 1998, 156–162.

<sup>39</sup> Ks. e.g. Brecher & Costello 1994 ja Barnet & Cavanagh 1995.



Suuriin yhteiskunnallisiin muutosaaltoihin kuuluva *tietoyhteiskuntakehitys* on nostamassa esiin aivan uusia vastuudiskursseja<sup>40</sup>. Niihin liittyviä teemoja ovat mm. yksityisyyttä, immateriaalioikeuksia sekä sananvapautta, tiedonsaantia ja verkkoonpääsyä koskevat kysymykset. Myös lisääntyvä viestinnällistyminen muuttaessaan mediamaise-  
maa, joukkotiedotuksen logiikkaa ja yhteiskunnallisten toimijoiden välisiä viestintäsuhteita asettaa haasteita yhteiskuntavastuun määrittelylle ja hallinnalle<sup>41</sup>. Globalisaatiota ja tietoyhteiskuntakysymyksiä yhdistävänä tärkeänä teimana on noussut esiin erityisesti *digital divide* eli digitaalisen kahtiajaon problematiikka.

Haasteen alan tutkimukselle muodostavat myös yhteiskunnan organisoitumisessa ja julkisyhteisöjen organisointiperiaatteissa tapahtuneet muutokset. Raja yksityisen ja julkisen välillä hämärtyy, mikä on omiaan tekemään yhteiskuntavastuun määrittelyprosesseista aikaisempaa epäselvempiä. Erityisesti uuden julkisjohtamisen (*New Public Management*) ideat samoin kuin verkostoihin ja yksityisen ja julkisen sektorin kumppanuuteen perustuvat uuden hallinta-ajattelun (*new governance*) muodot kuuluvat tämän muutoksen ytimeen.<sup>42</sup>

Nämä esimerkit riittävät osoittamaan, että yhteiskuntavastuun määrittelyn ja hallinnan kysymykset tulevat mitä todennäköisimmin kuulumaan lisääntyvää huomiota osakseen saavien tutkimusteemojen joukkoon.

<sup>40</sup> Ks. Dhillon 2002.

<sup>41</sup> Ks. mediaetiikasta esim. Nordenstreng & Heinonen 2002.

<sup>42</sup> Ks. Anttiroiko et al. 2003 ja Ahonen 2003.

## Lähdeluettelo:

- Ahonen, Pertti (2003) *Elämän työ epävarmuuksien maailmassa*. Tampere: Tampere University Press.
- Ahponen, Pirkkoliisa (1997) *Riskikirja. Uhat, mahdollisuudet ja asiantuntijuus epävarmuuden yhteiskunnassa*. SoPhi. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 9. Jyväskylän yliopisto.
- Anttiroiko, Ari-Veikko & Haveri, Arto & Karhu, Veli & Ryyänen, Aimo & Siitonen, Pentti (toim.) (2003) *Kuntien toiminta, johtaminen ja hallintasuhteet. Kunnallistutkimuksia-sarja*. Tampere University Press.
- Barnet, Richard J. & Cavanagh, John (1995) *Global Dreams, Imperial Corporations and the New World Order*. New York: Simon & Schuster, 1994. First Touchstone Edition 1995. A Touchstone Book.
- Beck, Ulrich (1990) *Riskiyhteiskunnan vastamyryt. Organisoitu vastuuttomuus. Alkuteoksesta suomentanut Heikki Lempa*. Tampere: Vastapaino.
- Beck, Ulrich (1992) *Risk Society. Towards a New Modernity. Alkuteoksesta kääntänyt Mark Ritter*. London: Sage.
- Beck, Ulrich (1999) *Mitä globalisaatio on? Virhekäsityksiä ja poliittisia vastauksia. Saksankielisestä alkuteoksesta Was ist Globalisierung (1997) suomentanut Tapani Hietaniemi*. Tampere: Vastapaino.
- Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott (1994) *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Brecher, Jeremy & Costello, Tim (1994) *Global Village or Global Pillage. Economic Reconstruction from the Bottom up*. Boston, Mass.: South End Press.
- Castells, Manuel (1998) *The Power of Identity. The Information Age: Economy, society and culture. Volume II*. First published 1997. Reprinted 1997 (twice), 1998 (twice). Oxford: Blackwell.
- Coleman, James S. (1984) *Responsibility in Corporate Action: A Sociologist's View*. In: Klaus J. Hopt & Gunther Teubner (eds.) *Corporate Governance and Directors' Liabilities. Legal, Economic and Sociological Analyses on Corporate Social Responsibility*, pp. 69–91. Berlin: Walter de Gruyter.

- Dhillon, Gurpreet S. (ed.) (2002) *Social Responsibility in the Information Age: Issues and Controversies*. Hershey: Idea Group Publishing.
- Eräsaari, Risto (2002) *Kuinka turvaton on riittävän turvallinen?* Polemia-sarjan julkaisu nro 46. Helsinki: Kunnallisanalan kehittämissäätiö.
- Euroopan komissio (2001) *Vihreä kirja yritysten sosiaalisen vastuun eurooppalaisten puitteiden edistämisestä*. KOM(2001) 366 lopullinen. Bryssel 18.7.2001.
- Euroopan komissio (2002) *Yritysten sosiaalinen vastuu: elinkeinoelämän panos kestävään kehitykseen*. Komission tiedonanto. KOM(2002) 347 lopullinen. Bryssel 2.7.2002.
- French, Peter A. (1984) *Collective and Corporate Responsibility*. New York: Columbia University Press.
- Giddens, Anthony (1997) *The Consequences of Modernity*. First published 1990. Reprint. Stanford University Press.
- The Global Compact (2003) *The United Nations Global Compact Network*. United Nations 2002. URL: <http://www.unglobalcompact.org/Portal/>. Verkkosivu. 14.1.2003.
- af Hällström, Gunnar & Raunistola, Eeva (toim.) (1998) *Vastuun uudet ulottuvuudet. Globaalin etiikan haaste*. Juhlakirja professori Reijo E. Heinosen täyttäessä 60 vuotta. *Studia Carelica Humanistica* 12. Joensuun yliopiston Humanistinen tiedekunta. Joensuun yliopisto.
- Inkinen, Sam & Bruun, Henrik & Lindberg, Fredrik (toim.) (2002) *Tulevaisuus.nyt – Riskiyhteiskunnan haasteet ja mahdollisuudet*. Helsinki: Finn Lectura.
- Kamppinen, Matti & Raivola, Petri & Jokinen, Pekka & Karlsson, Hasse (2001) *Riskit yhteiskunnassa. Maallikot ja asiantuntijat päätösten tekijöinä*. 2. painos. Gaudeamus.
- Kuusela, Hannu & Ollikainen, Reijo (toim.) (1998) *Riskit ja riskienhallinta*. Tampere: Tampere University Press.
- Könnölä, Toti & Rinne, Pasi (2001) *Elinehtona eettisyys. Vastuullinen liiketoiminta kilpailuetuna*. Helsinki: Kauppakaari.
- Laine, Markus & Peltonen, Lasse (2003) *Ympäristökysymys ja aseveliaxseli. Ympäristöongelmien politisoituminen Tampereella vuosina 1959–1995*. Akateeminen väitöskirja. Tampere University Press.

- Lash, Scott & Szerszynski, Bronislaw & Wynne, Brian (eds.) (2000) *Risk, Environment and Modernity. Towards a New Ecology*. First published 1996. Reprinted 1998, 2000. London: Sage.
- Manley II, Walter W. (1992) *Handbook of good business practice*. London & New York: Routledge.
- Mashaw, Jerry L. (1984) *The Economic Context of Corporate Social Responsibility*. In: Klaus J. Hopt & Gunther Teubner (eds.) *Corporate Governance and Directors' Liabilities. Legal, Economic and Sociological Analyses on Corporate Social Responsibility*, pp. 55–68. Berlin: Walter de Gruyter.
- Massa, Ilmo & Rahkonen, Ossi (toim.) (1995) *Riskiyhteiskunnan talous. Suomen talouden ekologinen modernisaatio*. Gaudeamus.
- Meriläinen, Rosa (toim.) (2002) *Mikä on attac*. Helsinki: WSOY.
- Mokhiber, Russell & Weissman, Robert (2002) *Bad Apples in a Rotten System. The 10 Worst Corporations of 2002 Multinational Monitor*. December 2002 – Volume 23 – Number 12. URL: <http://www.multinationalmonitor.org/mm2002/02december/dec02corp1.html>
- Nokia (2002) *Nokia Code of Conduct*. Created 1997, revised September 2002. URL: [http://www.nokia.com/downloads/aboutnokia/company\\_information/Code.pdf](http://www.nokia.com/downloads/aboutnokia/company_information/Code.pdf). Helmikuu 2003.
- Nordenstreng, Kaarle & Heinonen, Ari (toim.) (2002) *Mediaetiikan kipupisteet*. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos. Julkaisuja-sarja C 35/2002. Saatavissa myös verkkojulkaisuna. URL: <http://tampub.uta.fi/teos.phtml?6866>
- OECD (2000) *The OECD Guidelines for Multinational Enterprises*. Revision 2000. URL: <http://www.oecd.org/oecd/pages/home/displaygeneral/0,3380,EN-about-93-3-no-no--no,00.html>. PDF: <http://www.oecd.org/pdf/M000015000/M00015419.pdf>. OECD. Organisation for economic co-operation and development. Helmikuu 2003.
- Panula, Juha (1999) *Moraalin ja talouden risteyksessä. Empiirinen tutkimus moraalista ja taloutta koskevien käsitysten eriytyneisyydestä*. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja Sarja A-10:1999. Turku: Turun kauppakorkeakoulu.
- Puttonen, Pauli (2002) *Kunnalliset yhtiöt vallan välineinä. Akateeminen väitöskirja*. Acta Universitatis Tamperensis 883. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes print.

- Raumolin, Jussi (1982) Entropologian kehitys ja kehityksen entropologia. Teoksessa Ilmo Massa (toim.) *Energia, kulttuuri ja tulevaisuus*. Suomen Antropologisen Seuran toimituksia, 10. WSOY, Porvoo 1982.
- Reading, Hugo F. (1977) *A Dictionary of the Social Sciences*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Rooman klubin Suomen komitea (1995) *Kansainvälinen vastuumme*. Suomen malli. Juva: WSOY.
- Routamo, Eero (1998) Lainsäädäntö yrityksen riskitekijänä. Teoksessa Hannu Kuusela & Reijo Ollikainen (toim.) *Riskit ja riskienhallinta*, ss. 151–163. Tampere: Tampere University Press.
- Sillanpää, Maria (1990) Yrityksen yhteiskunnallisen vastuun käsite ja sen implikaatiot yrityksen strategiselle päätöksenteolle. Tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Velasquez, Manuel G. (1982) *Business Ethics. Concepts and Cases*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall.
- Wedderburn, Lord (1984) The Legal Development of Corporate Responsibility. For Whom Will Corporate Managers Be Trustees? In: Klaus J. Hopt & Gunther Teubner (eds.) *Corporate Governance and Directors' Liabilities. Legal, Economic and Sociological Analyses on Corporate Social Responsibility*, pp. 3–54. Berlin: Walter de Gruyter.
- White House (2003) Policies in Focus/Corporate Responsibility. URL: <http://www.whitehouse.gov/infocus/corporateresponsibility/>. 9.1.2003.